

TEIGIAMŲ ALELINIŲ BŪDVARDŽIŲ IR JŲ VEDINIŲ AKTANTŲ RAIŠKA¹

ESMINIAI ŽODŽIAI: į subjektą orientuotas alelinis predikatas, būdvardis, būdvardinis vedinys, aktantas, reciprokinė konstrukcija, morfosintaksinė raiška.

1. ĮVADAS

Būdvardžiai *analogiškas, ekvivalentiškas, lygus, lygiagretus, panašus, proporcingas, tapatus, tapatingas, tolygus, simetriškas, sinonimiškas, statmenas*² ir pan. yra leksiniai (inherentiniai) reciproškai (angl. *lexical reciprocal*), arba *aleliniai predikatai* (angl. *allelic predicate*³). Tokiais aleliniais predikatais reiškiamas tarpusavio (angl. *mutual*) santykis tarp mažų mažiausiai dviejų situacijos dalyvių – *mutuantų* (angl. *mutuant*)⁴. Inherentiškai tarpusavio santykis yra simetriškas, tokie predikatai – dvalenčiai. Pavyzdžiui, reciprokinėje konstrukcijoje (angl. *reciprocal construction*) *sūnus panašus į tėtį* tarpusavio santykio dalyviai (*sūnus, tėtis*) reiškiami būdvardžio *panašus* dviem valentiniais aktantais: subjekto vardininku ir netiesioginiu objektu einančia prielinksnio *į* su galininku konstrukcija. Martinas Haspelmathas (2007: 2091) sako, kad vyrauja polinkis tarpusavio situacijos (angl. *mutual situation*) mutuantus reikšti kaip vieną aktantą, t. y. tipiškai atskaitos tašku (angl. *reference point*) pasirenkami visi situacijoje dalyvaujantys mutuantai – jų visuma, o ne kuris vienas iš jų. Tada alelinių predikatų abu

---

¹ Esu nuoširdžiai dėkinga Valstybinės lietuvių kalbos komisijos (toliau – VLKK) vyriausiajai specialistei Aistei Pangonytei už klausimą, atkreipusį mano dėmesį į straipsnyje nagrinėjamus dalykus.

Taip pat dėkoju gerbiamiems anoniminiams recenzentams už naudingas pastabas, padėjusias straipsnį tobulinti.

² Straipsnyje kalbama apie šių būdvardžių vyriškosios ir moteriškosios giminės formas. Vadinamoji bevardė giminė lieka nuošalyje.

³ „Lexical reciprocals (also called *allelic predicates*) can be defined as predicates that express a mutual configuration by themselves, without necessary grammatical marking. They consist of a semantically restricted set of predicates whose meanings generally fall into the class of social actions and relations ('marry', 'quarrel', 'friend'), spatial relations ('adjoin', 'next to'), and relations of (non-)identity ('same as', 'different from', 'resemble')“ (Haspelmath 2007: 2090).

⁴ Plačiau apie sąvokas *mutuontas* resp. *reciprokantas* (angl. *mutuant* resp. *reciprocant*), *reciprokinis* resp. *simetrinis* resp. *tarpusavio* (*reciprocal* resp. *symmetric* resp. *mutual*) ir jų apimtį žr. Haspelmath 2007.

aktantai sakinyje pasakomi subjektu einančia daiktavardžio ar įvardžio daugiskaitos forma arba dviem daiktavardžiais ar įvardžiais, sujungtais sujungiamuoju jungtuku *ir*. Kaip matyti 1–2 sakiniuose, *žmogus* ir *skruzdėlė*, *moteris* ir *vyras* – morfosintaksiškai yra vienodai iškilūs (angl. *salience*) – eina pacientą [P]⁵ atliepiančiu subjektu; tiksliau kalbant, toks pacientas sutampa (susilieja) su komparatyvu [Comp]⁶ ir jį galima suvokti ir kaip komparatyvųjį [P_{Comp}] (plg. 1a–2a sakinius, kur abu būdvardžio aktantai pasakomi viena daugiskaitos forma). Čia matyti sintaksinių aktantų mažinimas (angl. *valence-reduction*): *lygūs*, *panašūs* vartojami kaip vienvalenčiai. Tokie vartojimo atvejai vadinami vientisiosiomis, arba *monadinėmis*, (reciprokinėmis) konstrukcijomis (angl. *simple construction*; *monadic construction*⁷).

(1) *Be to, jam svarbi žmogaus ir aplinkos darna. Jis sako: „Žmogus ir skruzdėlė yra lygūs“*. DLKT

(1a) *Jie yra lygūs*⁸.

(2) *Moteris ir vyras: tokie skirtingi ir panašūs... Sakoma, kad jau gimdami atsinešame būties šioje žemėje lemtį ir prasmę*. DLKT

(2a) *Jie yra panašūs*⁹.

Vienas iš tarpusavio santykio dalyvių gali būti suprantamas kaip komitatyvusis (draugės) subjektas (žr. 3–4 sakinius). Toks monadinių konstrukcijų komitatyvusis subjektas, žymimas prielinksniu *su* ir įnagininku, yra pažeminamas (angl. *lower*) morfosintaksiškai ir pragmatiškai. 3 sakinyje *žmogus* yra morfosintaksiškai iškilesnis ir pragmatiškai svarbesnis, 4 sakinyje – *moteris*. Derinimas linksniu ir skaičiumi 3–4 sakiniuose rodo, kad prielinksnio *su* konstrukcija reiškiamas subjektas (kaip ir 1–2 sakiniuose).

(3) *Žmogus su skruzdėle yra lygūs*.

(4) *Moteris su vyru yra panašūs*.

⁵ Pacientas [P] – veiksmo poveikio gavėjo arba būsenos turėtojo funkcija, būdinga tiek gyviems, tiek negyviems daiktams, taip pat abstraktiems dalykams (karo *baisumai* [P] *priešiški žmogaus prigimčiai*) (Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 30).

⁶ Komparatyvas [Comp] – lyginimo standarto funkcija, einanti greta būsenos paciento ir būdinga daiktui, su kuriuo kas nors lyginama, lygiuojasi (*sūnus panašus į tėvą, vertimas artimas originalui*) (Vaičiulytė-Semėnienė 2001: 30).

⁷ „Simple constructions are those in which both reciprocants are expressed by the subject“ (Nedjalkov, Geniušienė 2007: 396). „A monadic construction which groups the participants in the relation in the subject NP while losing an object NP“ (Hurst 2010: 290).

⁸ Plg. monadinę konstrukciją su būdvardiniu veiksmožodžiu: *Nors šiuolaikinė meksikiečių karta „europėja“ – moters ir vyro teisės lygėja, tačiau „mačo“ ir dabar yra „mačo“*. DLKT

⁹ Plg. monadinę konstrukciją su būdvardiniu veiksmožodžiu: *Tėvo ir sūnaus balsai panašėjo, kol visai supanašėjo* (cituojama pagal Sližienė 1998: 115).

Iš 1–4 sakinių matyti, kad kalbamų dvivalenčių būdvardžių vieno iš dviejų argumentų pozicija lieka „laisva“: Ji gali būti užpildoma nevalentiniu – laisvojo nario statusą turinčiu reciprokinu žymekliu (angl. *reciprocal markers*): monosemantine reciprokinge anafora *vienas su kitu*, *vienas į kitą*, vietininku *tarpusavyje*¹⁰ ar *tarp savęs* (plg. 5–7 sakinius). Tokie su subjekto vardininku koreferentiški tarpusavio santykio žymekliai, kaip matyti 8–9 sakiniuose, gali būti būtini, t. y. antra argumento pozicija turi būti užpildyta. Kitaip sakant, vienais atvejais tarpusavio santykį reiškiantys ir jį aktualizuojantys ir specifikuojantys reciprokiniai žymekliai vartojami kaip modifikatoriai (vadinamoji reduplikacija, arba dviguboji tarpusavio santykio raiška¹¹ (angl. *reduplication, double reciprocals*)), kitais – kaip valdiniai (dar plg.: *Jie pasibučiavo* (vienas su kitu) vs. *Jie pabučiavo vienas kitą*).

(5) – *Bet mes taip pat turtingi, – atkakliai tvirtino Hansas. – Jei susitinka du turtuoliai, tai jie lygūs vienas su kitu* (plg. *tarpusavyje, tarp savęs*¹²). *Ar su tuo sutinki?* DLKT

(6) *Gatvelė tokia siaura siaura, tokia niūri ir apleista, kaip ir kone visi joje pažeme išsirikiavę mediniai, aplūžę, panašūs vienas į kitą* (plg. *tarpusavyje, tarp savęs*) *namukai*. *Tarsi juose seniai niekas negyventų...* DLKT

(7) *Labiau panašūs tarpusavyje* (plg. *vienas į kitą*), *be abejo, buvo bendri bilingvų atsakymai rusų bei lietuvių kalbomis*. DLKT

(8) *Ar vektoriai* $\{1; -3; 0\}$ *ir* $\{4; 1; 2\}$ *yra statmeni vienas kitam* (plg. *tarpusavyje, tarp savęs*)? *Kodėl?* DLKT

(9) *Ar vektoriai $\{1; -3; 0\}$ *ir* $\{4; 1; 2\}$ *yra statmeni?*

¹⁰ „Esamasis vidaus vietininkas, ypač abstraktesnių daiktavardžių, retkarčiais reiškia veiksmo atlikimo būdą. Toks vietininkas sakinyje eina būdo aplinkybe. <...> Kiek ryškesni, bendrinei kalbai teiktinesni, pasitaikantys ir tarmėse, grožinėje literatūroje yra abstrakčių daiktavardžių apstabarėję būdo vietininkai *tarpusavyje*... Bet ir jie turi kokių nors, kartais kalbai net įprastesnių pakaitalų. *Moterys* <...> *ėmė tarpusavyje* (plg. *tarp savęs, viena su kita*) *šnibždėtis*“ (Šukys 1998: 300). Plg. dar toliau: „Prielinksnio *tarp* konstrukcijos kartais reiškia objektą, tiksliau – objektus, tarp kurių yra koks neatitikimas, vyksta konfliktai ar bendravimas. <...> Konfliktą ar bendravimą gali reikšti ir posakis *tarp savęs*. <...> Tokiam *tarp savęs* yra sinonimiškas apstabarėjęs vietininkas *tarpusavyje*, plg. *Pasitarė tarp savęs – Pasitarė tarpusavyje*“ (Šukys 1998: 515).

¹¹ Tokią aktanto raišką, kai kita forma neteikia jokios naujos informacijos, papildančios predikatinio žodžio reikšmę, Dalija Tekorienė siūlo vadinti sudvigubinta to paties semantinio aktanto raiška (pvz., *jiedu priešiški vienas kitam; poros panašios viena į kitą*) (Tekorienė 1985: 74).

¹² „Explicit expressions of the reciprocal meaning are the phrases *tarpusavyje/tarp savęs* <...> containing the reflexive pronoun *savo*, and *savo tarpe* <...>, but they can be used with reciprocal verbs (formally reflexive and lexical) exclusively, to intensify or specify the reciprocal meaning; e. g. *Mes baramės tarpusavyje. Jie drauguja tarpusavyje*“ (Geniušienė 2007: 636t).

Kaip užsiminta, tarpusavio situacijos mutuantai reiškiami ir kaip du atskiri predikato aktantai. Tokiais atvejais vienas jų pasakomas, pavyzdžiui, kaip patientą atitinkantis subjekto vardininkas 10–15 sakiniuose, o kitas – kaip komparatyvą atliepiantis netiesioginis objektas, kuris kalbamose trūkiosiose, arba *diadinėse*, konstrukcijose (angl. *discontinuous construction*, *dyadic construction*¹³) žymimas skirtingai: naudininuku, prielinksnių *i* arba *su* konstrukcijomis, plg.:

(10) *Sūnus* [P] *jau su*¹⁴ *tėvu* [Comp] *lygus*. (cituojama pagal LKG3 1976: 475)

(11) *Tėvas lygus su sūnumi*.

(12) *Sūnus* [P] *panašus i*¹⁵ *tėvą* [Comp]. (cituojama pagal Šukys 1998: 393)

(13) ?*Tėvas panašus i sūnų*.

(14) *Linija AB* [P] *statmena tiesiajai CD* [Comp]. (cituojama pagal Šukys 1998: 149)

(15) **Tiesioji CD statmena linijai AB*.

Palyginus 1–15 sakinius matyti, kad skiriasi ir kalbamų predikatų inherentinis simetriškumas. 10–11 sakiniuose vartojamas *lygus* yra simetriškas: juo reiškiamas inversinis (angl. *reversible*) simetriškas santykis tarp dviejų predikato P aktantų x (subjekto) ir y (objekto): jei x yra lygus su y, vadinasi, y yra lygus su x. Be tokių tipiškai simetriškų, yra sunkiau pasiduodančių inversijai: mažiau simetriškų¹⁶ (angl. *semi-symmetric*, *quasi-symmetrical*, *sometimes-symmetrical*) arba asimetriškų,¹⁷ žr.

¹³ „Discontinuous constructions are those in which the second reciprocant is a non-subject“ (Nedjalkov, Geniušienė 2007: 396). „A dyadic construction which creates a symmetric situation by placing one participant in a subject NP and another in a comitative phrase“ (Hurst 2010: 290).

¹⁴ „Prielinksniai *sulig*, *su* su įnagininku yra vartojami, lyginant daiktus, koku nors atžvilgiu atitinkančius vienas kitą. <...> Prielinksnis *su* lyginimo reikšme su tapatumo atspalviu vartojamas ir būdvardžių *lygus*, *tapatus*, taip pat tos pačios šaknies veiksmažodžių bei daiktavardžių junginiuose. *Sūnus jau lygus su tėvu. Varlė nori lygintis su jaučiu. Raitas su pėsčiu susilygino. Juokdarys: dramblį su muse palygino. Susilyginimas dienos su naktimi*“ (Valiulytė 1967: 91t; plg. LKG2 1971: 641t). „Prielinksniu *i*, iš dalies *su* reiškiamas daiktų panašumas tokiuose junginiuose, kurių pagrindiniu dėmeniu eina būdvardis *panašus* <...>: *panašus i tėvą, panašūs vieni i kitus*, (vaikai) *panašūs su tėvais*“ (Valiulytė 1967: 94).

¹⁵ „Prielinksnis *i* su galininku vartojamas, reiškiant panašių daiktų lyginimą“ (Valiulytė 1967: 90). „Prielinksnis *i* lyginimo santykių reikšme vartojamas tada, kai reikia pasakyti, jog vienas daiktas yra panašus i kitą, t. y. turi ypatybių kito daikto, pasakyto priklausomuoju žodžių junginio nariu“ (Valiulytė 1964: 107). „Prielinksnis *i* esti vartojamas ir sustabarėjusiuose žodžių junginiuose, sudarytuose iš to paties žodžio vardininko ir galininko. Tokiais atvejais yra pasakomas vienaarūšių daiktų vienodumas kuriuo nors atžvilgiu. *Kad gražūs, kad dideli žirniai – grūdas i grūdą* (visi vienodi)“ (Valiulytė 1964: 108). Panašią Elenos Valiulytės nuomonę dar žr. LKG2 1971: 621t.

¹⁶ Plg. „A non-symmetrical relation becomes „a relation that has at least one asymmetrical instance“ (Partee 2008: 4). Pavyzdžiui, *Jiedu pasisveikino* implikuoja, kad *Jis pasisveikino su ja* arba *Ji pasisveikino su juo*, bet nebūtinai atvirkščiai, t. y. jei ji pasisveikino su juo, nebūtinai jis pasisveikino su ja.

¹⁷ Plg. „An asymmetrical relation becomes „a relation that has no symmetrical instances“ (Partee 2008: 4).

12–15¹⁸ sakinius. Mažiau simetriški aleliniai predikatai gali būti vartojami kaip simetriški; plg. 16–17 sakinius, kur tarpusavio santykis nustatomas pagal vieną bendrą požymį (lyginimo kriterijų) – išvaizdą. Kitaip sakant, simetriškumas yra graduojamas (laipsniškas)¹⁹. Reciprokinių konstrukcijų vartojimas susijęs su inherentiniu simetriškumu: tipiški simetriški predikatai (*lygus*, *vienodas*) vartojami monadinėse ir diadinėse konstrukcijose, mažiau simetriški ar asimetriški – monadinėse arba diadinėse konstrukcijose (*statmenas*, dar plg. *artimas* „beveik lygus, atitinkantis ką“, pvz.: *Vertimas artimas originalui* (LKŽ_e), bet **Originalas artimas vertimui*; plg. dar: *Vertimas ir originalas yra artimi*, ?*Originalas ir vertimas yra artimi*, **Originalas su vertimu yra artimi*).

(16) *Sūnus išvaizda panašus į tėtį.*

(17) *Tėtis išvaizda panašus į sūnų.*

16–17 sakiniuose (kaip ir 10–11 sakiniuose) ta pati tarpusavio situacija interpretuojama skirtingai. 16 sakinyje atskaitos tašku pasirenkamas dvivalenčio *panašus* subjekto patientiniu vardininku pasakomas *sūnus*, prielinksnio *į* konstrukcija reiškiamas komparatyvą atliepantis netiesioginis objektas (*į tėtį*). Ta pati situacija 17 sakinyje interpretuojama kitaip: kaip atskaitos taškas pasirenkamas subjektu sakinyje einantis *tėtis*, o kaip komparatyvą atliepantis netiesioginis objektas – *sūnus*.

Tokie *į subjektą orientuoti* (angl. *subject-oriented* Knjazev 2007: 119; Nedjalkov, Geniušienė 2007: 415²⁰) aleliniai predikatai 1–17 intranzityviniuose sakiniuose skiriasi nuo *į objektą orientuotų* (angl. *object-oriented* Knjazev 2007: 119; Nedjalkov, Geniušienė 2007: 415) 18–20 sakiniuose. Tranzityviniuose sakiniuose tarpusavio santykis yra tarp dviejų objektų: kai vienas iš jų eina tiesioginiu, o kitas – netiesioginiu objektu, žymimu 18 sakinyje *su* konstrukcija, arba jie abu sakinyje

¹⁸ „We may conclude that the degree of familiarity of the actants of a symmetric predicate is inversely correlated with the degree of the interchangeability“ (Knjazev 2007: 141). Kaip sako Leonardas Talmy, pragmatiniu požiūriu lyginamasis objektas (dalykas, kuris yra lyginamas), yra mažiau stabilus ir mažesnis nei lyginimo standartas (dalykas, su kuriuo yra lyginama): „the entity chosen as ground, is, usually, more stable, bigger in size, more complex geometrically than the figure“ (Talmy 1983: 231, cituojama pagal Knjazev 2007: 142).

¹⁹ „Mutual situations are rarely fully symmetric“ (Haspelmath 2007: 2088; panašią nuomonę dar žr. Knjazev 2007: 116t). Plačiau apie alelinių predikatų graduojamą simetriškumą žr. Partee (2008).

²⁰ „In subject-oriented constructions, the reciprocants [i.e. two obligatory symmetrically related semantic arguments] are denoted either by the plural subject in simple reciprocal constructions or by the subject and non-subject, mostly a non-direct object in discontinuous reciprocal constructions“ (Nedjalkov, Geniušienė 2007: 415).

yra tiesioginis objektas, pasakomas homogeniškai daugiskaitos forma 19 sakinyje arba heterogeniškai su sujungiamuoju jungtuku *ir* 20 sakinyje.

(18) *Pradžioje žmonės dievus [P] tapatino su gamta [Comp]*. (cituojiama pagal Sližienė 2004: 297)

(19) *Jūs tapatinate iš tikrųjų visiškai netapačius dalykus [P]*. (cituojiama pagal Sližienė 2004: 297)

(20) *Žmonės tapatino dievus ir gamtą*²¹.

Toliau straipsnyje bus kalbama apie teigiamus į subjektą orientuotus alelinius predikatus (būdvardžius), kurie inherentiškai yra dvivalenčiai, t. y. atveria dvi laisvas vietas savo argumentams; tokio predikato aktantų semantinė apibrėžtis priklauso nuo tarpusavio situacijos mutuantų interpretavimo, t. y. nuo to, kuris situacijos dalyvis ar dalyviai pasirenkami atskaitos tašku. Sakinyje dviejų ar daugiau mutuantų tarpusavio santykis reiškiamas reciprokinėmis – monadinėmis ir (arba) diadinėmis – konstrukcijomis. Jomis tipiškai pasakomas kompleksinis įvykis (angl. *complex event; a join action or plurality of events, two sub-events*), t. y. dvi (ar daugiau) viena laikės (angl. *simultaneous*) propozicijos (jei sakome *Jonas lygus su Petru*, taip pat, pripažindami pragmatinius, morfosintaksinius ar kt. skirtumus, teigiame ir tai, kad *Petras lygus su Jonu*)²².

Bus kreipiamas dėmesys į antrojo aktanto – netiesioginio objekto raiškos ypatumus ir vartosenos polinkius diadinėse į subjektą orientuotose konstrukcijose²³. Norint tai aptarti svarbu, ką minėtų būdvardžių netiesioginio objekto žymėjimo klausimu sako lietuvių gramatikos tyrėjai (žr. 2 skyrių). Po to, remiantis Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centre sudaryto *Dabartinės lietuvių kalbos tekstyno* (toliau – DLKT) duomenimis, aprašomi alelinių būdvardžių objektinio aktanto raiškos polinkiai (žr. 3 skyrių), kalbama apie būdvardinių vedinių ypatumus (žr. 4 skyrių) ir visa tai apibendrinama (žr. 5 skyrių).

²¹ Dar plg. LKŽ_e teikiamus pavyzdžius su veiksmažodžiu *lyginti* „laikyti ką tokiu pat, tolygiu, panašiu; prilyginti kam“: *Tokį nedorą žmogų piktam žvėriui lygina* A. Baran. *Ne darmu girtą žmogų į gyvulį lygina* Sz. *Tu drįsti mane lyginti su juo?* Ndž.

²² Straipsnio nuošalyje lieka tokie atributinės arba predikatinės vartosenos pavyzdžiai, kai objektinis aktantas yra implikuojamas ir aiškėja iš konteksto, pvz.: *Konditerijos įmonė „Vilniaus Pergalė“ su analogiška* (plg. *jai*) *Talino įmone „Kalev“ bendradarbiauja jau metus laiko* DLKT; *Amžiaus pabaigoje kilo nacionalinės aspiracijos, susiklostė „lenkų renesanso“ kryptis, neobarokas, XX a. pradžioje – savitas „dvarelių stilius“*. *Analogiška raida būdinga ir Lietuvoje statytiems dvarų rūmams. XIX a. vidurio lūžio etapas aptarė Levandauskas* DLKT.

²³ „The are reasons for considering the simple construction to be basic for grammatical reciprocals and the discontinuous for a lexical reciprocals“ (Nedjalkov, Geniušienė 2007: 383).

2. ALELINIŲ BŪDWARDŽIŲ NETIESIOGINIO OBJEKTO RAIŠKOS APRAŠAS LIETUVIŲ GRAMATIKOS DARBUOSE

Atsivertus lietuvių kalbos gramatikos darbus matyti, kad nuomonės aptariamų būdvardžių objekto raiškos klausimu skiriasi. Pavyzdžiui, Adelė Valeckienė akademinėje *Lietuvių kalbos gramatikoje* (toliau – LKG) (LKG3 1976: 240) rašo, kad būdvardžių *lygus*, *tolygus*, *tapatus* ir kt. junginių su daiktavardžiu naudininkas reiškia asmenį ar daiktą, kurį kas atitinka ar neatitinka. Ji mano, jog su būdvardžiais *lygus*, *panašus*, *tapatus* ir kt. daiktas, kurį kas atitinka ar neatitinka, žymimas ir įnagininku ir prielinksniu *su*, pvz., *Tuo tarpu jo brolis, kuris buvo su juo kaip du vandens lašu panašūs, įstojo į tą patį durą* (LKG3 1976: 254; dar žr. 15, 475; panašią nuomonę žr. Jakaitienė, Laigonaitė, Paulauskienė 1976: 49, 227). Su būdvardžiu *panašus* vartojama prielinksnio *į* konstrukcija pasakomas objektas, į kurį panašus lyginamasis daiktas (LKG3 1976: 250).

Elena Valiulytė *Dabartinės lietuvių kalbos gramatikoje* (toliau – DLKG) (2006: 514) teigia, kad būdvardžiai *lygus*, *tolygus*, *tapatus*, *sinonimiškas* vartojami su naudininku. Su būdvardžiais *lygus*, *panašus* eina ir *su* konstrukcija: „*sūnus lygus su tėvu, mes su broliu panašūs* (bet: *jis panašus į brolį*)“ (DLKG 2006: 523). Nijolė Sližienė, aprašydama DLKG (2006: 615) sakinio modelius, taip pat laikosi nuomonės, kad, pavyzdžiui, būdvardžio *lygus* komplementas gali būti pasakytas ir naudininku, ir prielinksnio *su* konstrukcija.

Jonas Šukys (1998: 148t), aptardamas lietuvių kalbos linksnių ir prielinksnių vartoseną, rašo, kad „yra būdvardžių, valdančių objekto naudininką²⁴. Tai dažniausiai būdvardžiai *artimas*, <...> *priešingas*, *statmenas*... <...>“. Dėl glaustumo (ekonomiškumo), trumpumo ar sinonimiškumo su *panašus* (į ką) kalbininkas (Šukys 1998: 34t) siūlo objekto naudininką rinktis ir vartojant tarptautinius *adekvatus*²⁵, *analogiškas*, *sinonimiškas*. J. Šukys sako, kad „su būdvardžiais *panašus*, *tapatus*, *analogiškas*, *proporcingas*, *statmenas* <...> prielinksnio *su* konstrukcijos neįprastos“ (t. p.: 504; plg. Šukys 1978: 101²⁶). Būdvardžiai *lygus*, *lygiagretus* valdą objektą reiškiančias prielinksnio *su*

²⁴ „Naudininku dažniausiai pasakomas objektas, t. y. daiktas ir asmuo, į kurį krypsta veiksmas, kuriam kas daroma“ (Šukys 1998: 147). „Prie būdvardžio prisijungęs naudininkas reiškia objektą <...>, į kurį nukreipta ypatybė“ (LKG3 1976: 239).

²⁵ Plg. VLKK konsultaciją klausimu: „Kokio linksnio reikalauja tarptautinis būdvardis „adekvatus“?“

Naudininko. **Adekvatus kam**, kaip ir *tapatus kam*, pvz.: *Jo darbo užmokestis yra adekvatus einamoms pareigoms*.“ (cituojiama iš: <http://konsultacijos.vlkk.lt/lit/292>)

²⁶ Plg.: „Su būdvardžiais *panašus*, *analogiškas* prielinksnio *su* konstrukcijų geriau nevartoti“ (Šukys 1978: 101).

konstrukcijas (Šukys 1998: 504; 1978: 101). Pagal *lygiagretus* J. Šukys siūlo vartoti ir *paralelus* (Šukys 1998: 34).

J. Šukys ir Aldonas Pupkis *Kalbos patarimuose* (toliau – KP) (KP S2 2003: 98; plg. Šukys 1998: 154) teigia, kad „panašus, -i (panašumas) su *kuo* yra vengtinas (*vngt.*²⁷): *Ji panaši su broliu (– į brolių). Vaiko panašumas su tėvu (– į tėvą) akivaizdus.*“ Jų manymu, vengtinas esąs ir objekto naudininkas su *lygiagretus*; čia derėtų rinktis prielinksnio su konstrukcija, pavyzdžiui, *Ta linija lygiagreti trikampio pagrindu (– su trikampio pagrindu)* (KP S1 2003: 43; panašiai Šukys 1998: 154, 504). O su būdvardžiais *analogiškas, artimas, identiškias, proporcingas, simetriškias, tapatus* turi būti vengtinai prielinksnio su konstrukcija; objektą derą sakyti naudininku, pavyzdžiui, *Prancūzijos užsienio politika pasirodė netapati su Amerikos politika (– Amerikos politikai)* (KP S2 2003: 98t). J. Šukys ir A. Pupkis būdvardžio *tolygus* vartojimą su prielinksniu su vertina kaip šalutinį (bet galimą vartoti) naudininko variantą, pvz.: *Nė vienas vaikas nėra tolygus su savo tėvais (|| savo tėvams), statmenas* kartu su prielinksniu su esąs kalbos klaida ir bendrinėje kalboje nevartotinas (*ntk.*).

Iš to, kas trumpai sakyta, kyla klausimas, kokią netiesioginio objekto raišką linkęs rinktis kalbos vartotojas. Atsakymo į šį ir kitus klausimus ieškoma aptarus DLKT teikiamą medžiagą (3 skyrius). Čia tuo tarpu aiškėja, kad 10–17 tipo sakiniuose galima tikėtis netiesioginio objekto raiškos prielinksnio su konstrukcija, kuri, pavyzdžiui, su *lygus* būtų naudininko (laisvasis) variantas, su *panašus* – vengtinai, o su *statmenas* – nevartotina. Kitaip sakant, galimas toks kalbamų alelinių predikatų netiesioginio objekto žymėjimas: *įAcc (panašus), Dat/suInstr (lygus), Dat (statmenas)* arba *suInstr (lygiagretus)*.

3. ALELINIŲ BŪDWARDŽIŲ NETIESIOGINIO OBJEKTO RAIŠKA DLKT

Didžiąją DLKT dalį sudaro rašytinės, dažnai redaguotos, skirtingų žanrų (publicistikos, grožinės, negrožinės ar administracinės literatūros) kalbos tekstai. Dalis jų yra verstiniai. Sakytinės kalbos pavyzdžių ten yra akivaizdžiai mažiau. Straipsnyje remiamasi 2 464 skirtingų žanrų pavyzdžiais, kur diadinėse konstrukcijose vartojamos skirtingų linksnių būdvardžių vyriškosios ar moteriškosios giminės formos: *adekvatus, -i; analogiškas, -a; ekvivalentiškas, -a; identiškias, -a; lygiagretus, -i; lygus, -i; panašus, -i; proporcingas, -a; simetriškias, -a; sinonimiškias, -a; statmenas, -a; tapatus, -i; tolygus, -i.*

²⁷ „*vngt.* – rodo, kad vertinamasis reiškinys nėra įteisintas kaip bendrinės kalbos norma: jis vengtinai kaip jau nenorminis ir neturintis perspektyvos arba dar nenorminis, nepakankamai ištirtas ir pan.“ (KP S1 2003: 9).

Tokie sakiniai, kur šie būdvardžiai vartojami diadinėse konstrukcijose, eiliškumo tvarka atrinkti iš DLKT į jo paieškos laukelį įrašius būdvardį be galūnės, pavyzdžiui, *adekvat* (naudojamas paieškos kriterijus *prasideda*). Aptariamųjų sakinių 82,5 proc. (2 034 sakiniai) yra su netiesioginio objekto naudininku, 14,4 proc. (354 sakiniai) – su prielinksnio *į* konstrukcija ir 3,1 proc. (76 sakiniai) – su prielinksnio *su* konstrukcija. Turima medžiaga pasiskirsto taip, kaip matyti 1 lentelėje.

1 LENTELE. Alelinių būdvardžių netiesioginio objekto raiška diadinėse konstrukcijose

Būdvardis	Netiesioginio objekto raiška			Sakinių skaičius
	ĮACC	DAT	SUINSTR	
<i>adekvatus, -i</i>	1 (0,4 %)	221 (98,7 %)	2 (0,9 %)	224 (100 %)
<i>analogiškas, -a</i>	–	225 (98,7 %)	3 (1,3 %)	228 (100 %)
<i>ekvivalentiškas, -a</i>	–	68 (100 %)	–	68 (100 %)
<i>identiškas, -a</i>	–	127 (96,95 %)	4 (3,05 %)	131 (100 %)
<i>lygiagretus, -i</i>	–	100 (76,9 %)	30 (23,1 %)	130 (100 %)
<i>lygus, -i</i>	–	178 (91,3 %)	17 (8,7 %)	195 (100 %)
<i>panašus, -i</i>	350 (98,3 %)	–	6 (1,7 %)	356 (100 %)
<i>paralelus, -i</i>	–	10 (100 %)	–	10 (100 %)
<i>proporcingas, -a</i>	–	201 (99,5 %)	1 (0,5 %)	202 (100 %)
<i>simetriškas, -a</i>	–	39 (97,5 %)	1 (2,5 %)	40 (100 %)
<i>sinonimiškas, -a</i>	–	41 (100 %)	–	41 (100 %)
<i>statmenas, -a</i>	3 (1,9 %)	157 (98,1 %)	–	160 (100 %)
<i>tapatus, -i</i>	–	416 (97,4 %)	11 (2,6 %)	427 (100 %)
<i>tolygus, -i</i>	–	251 (99,6 %)	1 (0,4 %)	252 (100 %)
IŠ VISO:	354 (14,4 %)	2034 (82,5 %)	76 (3,1 %)	2464 (100 %)

Iš 1 lentelės matyti, kad, išskyrus būdvardį *panašus, -i*, pagal kalbos ekonomiškumo dėsnį (įsi)vyrauja polinkis kalbamų būdvardžių netiesioginį objektą sakyti vienodai – naudininku. Čia dar minėtinas ir *vienodas* „turintis beveik ar visai tokių pat savybių, toks pat“, kurio netiesioginis objektas sakomas prielinksniu *su* ir įnagininku, pavyzdžiui:

(21) *Pavalgykit va. – Mam, tiek privalgėm, nebenorim. – Paragaukit va. – Nenorim nenorim, privalgėm labai daug visko. – Žiūrėk, Eglutė su Linu vienoda.* DLKT

(22) *Tokie ES gyventojai bus labiau apsaugoti nuo išsiuntimo iš šalies, daugelyje ekonominių ir socialinių dalykų jų padėtis bus vienoda su ES piliečių [padėtimi].* DLKT

Taigi, be pavienių netiesioginio objekto raiškos „maišymo“ atvejų, turime tris vyraujančius: naudininką ((to)lygus, *adekvatus* ir pan.), prielinksni *į* su galininku (*panašus*) ir prielinksnio *su* ir įnagininko konstrukciją (*vienodas*). Paaiškėjus, koks yra būdingas aptariamų būdvardžių netiesioginio objekto žymėjimas diadinėse konstrukcijose, aktualu aptarti būdvardinius vedinius, kurių reikšmė implikuoja tokius pat du valentinius papildymus kaip ir jo pamatinio žodžio reikšmė. Toliau dera kalbėti apie tai, kaip būdvardinių vedinių aktantų morfosintaksinė raiška atliepia pamatinio žodžio valentinių aktantų žymėjimą. Taip pat svarbu ir reikšminiai skirtumai.

4. ALELINIŲ BŪDVARDŽIŲ VEDINIAI

A. Valeckienė, aptardama LKG (LKG3 1976: 16t) sintaksinius žodžių junginius, teigia, kad veiksmožodžių ir daiktavardžių junginiuose išvelgtini skirtingi reikšminiai santykiai: veiksmožodiniai junginiai reiškia objektinius, o atitinkami daiktavardiniai junginiai – atributinius (pažymimuosius) objektinius santykius, plg.: *stato namą* ir *namo statyba*. Vitas Labutis (1998: 91t) sako, kad veiksmožodinių ir būdvardinių daiktavardžių junginiai su kilmininku, su kitais linksniais bei prielinksninėmis konstrukcijomis, kartais su bendratimi ar padalyviu turi „savotišką atributinę apibūdinamąją reikšmę su giliau jaučiamu subjektiniu, objektiniu ar koku nors aplinkybiniu atspalviu“. Taigi aptariamų būdvardžių nominalizacijos atveju toliau kalbame apie valdomus, t. y. būdvardinio daiktavardžio reikšmės reikalaujamus, atributus, kurių raiška, kaip bus matyti, susijusi su pamatine (monadine resp. diadine) konstrukcija.

Axelis Holvoetas ir Artūras Judžentis (2003: 34), nagrinėdami veiksmožodinius daiktavardžius, atkreipia dėmesį į tai, kad „[d]aiktavardžio semantiškai reikalaujamų (reikšmės implikuojamų) papildymų sintaksinis būtinumas paprastai būna mažesnis nei atitinkamų veiksmožodžių“. Jurgis Pakerys (2006: 134t; dar žr. t. p.: 146) parodo, kad veiksmo pavadinimo konstrukcijose būtinųjų „dėmenų praleidimas būdingas“ ir „gali būti aiškinamas tam tikromis sąlygomis (apibendrintąja ir anaforine arba numanomąja vartosena)“.

Remdamiesi E. Valiulytės daiktavardžių junginių aprašu LKG ir DLKG (LKG3 1976: 206, 224; DLKG 2006: 514t, 522; panašią nuomonę dar žr. Šukys 1998: 149, 393), galime sakyti, kad iš

būdvardžių, valdančių netiesioginio objekto naudininką arba prielinksnių *į* ar *su* konstrukcijas, išvesti daiktavardžiai taip pat atitinkamai reikalauja naudininko ar minėtų prielinksnių konstrukcijų: *gabumai muzikai* (plg. *gabus muzikai*); *panašumas į mamą* (plg. *panašus į mamą*) ir pan. Kalbamuojų atveju abstrahuotos ypatybės pavadinimai su priesaga *-umas* atveria dvi laisvas priklausomųjų dėmenų vietas; viena jų paprastai yra pagrindinio dėmens prepozicijoje, kita – postpozicijoje. Pavyzdžiui, predikatiškai vartojamą diadinę konstrukciją *sūnus panašus į mamą* lygindami su daiktavardine ypatybės pavadinimo konstrukcija *sūnaus panašumas į mamą* (*buvo akivaizdus*) matome, kad pagal pamatinį žodį abu *panašumas* priklausomieji dėmenys yra valdomi; prepozicinis kilmininku žymimas priklausomasis dėmuo (*sūnaus*) keičia *panašus* subjekto vardininką, tipiškai postpozicinis *į mamą* automatiškai sietinas su pamatinio žodžio netiesioginiu objektu. Alelinių būdvardžių morfosintaksinės valdinių raiškės diadinėse konstrukcijose sąsajos su būdvardinių daiktavardžių atributų žymėjimu matyti 23–34 sakiniuose.

(23) *Jis buvo akivaizdžiai traktuojamas kaip žemiškosios tvarkos adekvatumas dangiškajai (Platono Valstybė) ar empirinės daiktų (be abejonės, įskaitant ir žmones) tvarkos adekvatumas matematinei-simbolinei tvarkai.* DLKT

(24) *Šalutinių sakinių funkcijų analogiškumą su atitinkamomis sakinio dalimis patvirtina ir dažnai galimas jų sinonimiškumas bei konkurencija.* DLKT

(25) *Tačiau, anot „Poligono“ darbuotojo, svarbu ne kolekcijos eksponatų skaičius, o jų išvaizdos identiškas tikrajam technikos paminklui ir atlikto darbo kokybė.* DLKT

(26) *LLRI dar šių metų gegužę raštiškai kreipėsi į Finansų ministeriją, nurodydamas konkrečias rinkliavas, kurių dydžio proporcingumas sąnaudoms kelia didelių abejonių, ir siūlė parengti metodiką, kurioje būtų pateikti valstybės rinkliavos dydžio nustatymo kriterijai ir tvarka.* DLKT

(27) *Ragų atitikimas lietuvių lėkių žirgams gali turėti gilų mitologinį pagrindą, būdingą ne tik indoeuropiečių kultūriniam arealui. Neatsitiktinį ragų tapatumą žirgams simbolinėje mąstysenoje patvirtina ir daugelis kitų pavyzdžių.* DLKT

(28) *Heidegeriška koncepcija: subjektu tampa kalba, tačiau ji pašalina patį subjektą. Tradicinė Vakarų filosofija arba logocentrizmas įtvirtino subjekto tapatumą sau, idealų mąstymo ir kalbos, subjekto ir kalbos artimumą.* DLKT

(29) *Savo atsiminimų knygoje panašaus idiliško vaizdelio sukeltą įspūdį taip aprašo: „Lyg staiga būtų atsivėrusi tuštuma, į kurią srūva viskas, ką myliu. Tapatumo su saule ir akmeniu pojūtis.* DLKT

(30) *Vietovių istorinis būvis atsispindi ir žmonių tapatumų su viena ar kita institucija, konkrečia vieta naratyvuose. Čia yra ir informacijos apie poilsio sąlygas, žmonių rekreacinės veiklos būdus.* DLKT

(31) *Anglų kalba yra išleista Jean Chinoda Bolen knyga „Deivės kiekvienoje moteryje“; joje kalbama apie moterų archetipus. Kiekviena moteris gali atrasti panašumų į deivę – Artemidę, Persefonę ar Demetrą.*

DLKT

(32) *Vyno medis. Kalbėsime visai ne apie vynuoges. Ir jokio panašumo su vynuogėmis šis medis neturi.*

DLKT

(33) *Toks yra J. Barilaitės videodarbas, kuriame ji pro tvarto langą užfiksuoja ir tipišką lietuviškų laukų peizažą (jo panašumas su netoliese kabančiu P. Kalpoko peizažu – akivaizdus), ir jo nebepaleidžia.*

(34) *Linija primena tiek A. Vaičiulaičio moters-žvėrelio paralelę („Moteris vėlyvą metą“), tiek N. Mazalaitės savarankiškos moters tipažą („Svetimieji“). Panašumą neoromantikų kūrybai²⁸ reiktų vertinti kaip teigiamą rinkinio bruožą, nes tai nėra koks tyčinis idėjų generavimas, bet natūralus grįžimas.*

Iš 2 lentelėje teikiamų DLKT duomenų aiškėja, kad pagal pamatinio žodžio netiesioginio objekto raiškos diadinėse konstrukcijose analogiją tokie ypatybių pavadinimai taip pat valdo naudininką ir prielinksnių *į, su* konstrukcijas. Negausiai DLKT teikiami pavyzdžiai neleidžia apibendrintai kalbėti apie tai, ar kiekybiškai ypatybės pavadinimo konstrukcijos atliepia būdvardžių netiesioginio objekto raišką. Kita vertus, lyginant pamatinių *panašus, tapatus* netiesioginio objekto žymėjimą (plg. 1 lentelę) su vedinių *panašumas, tapatumas* postpozicinio dėmens nariu *į* akis krinta dažnesnis prielinksnio *su* ir įnagininko vartojimas. *Tapatumas* atveju prielinksnio *su* konstrukcijos vartojimas gali būti aiškinamas dvejopai: *su* vartojimas ypatybės pavadinimo konstrukcijoje perimtas iš pamatinių diadinių konstrukcijų (plg. 30 sakinyje *žmonės tapatūs su viena ar kita institucija, konkrečia vieta*) arba iš monadinių konstrukcijų (*žmonės su viena ar kita institucija, konkrečia vieta tapatūs*). Pastaroji prielinksnio *su* konstrukcijos interpretacija tampa aktuali ir, pavyzdžiui, 33 sakinyje.

²⁸ Plg. latvių kalbos netiesioginio objekto raišką naudininku su būdvardžiu *līdzīgs* „panašus“: *bērns līdzīgs tēvam; nekā tam līdzīga*.

2 LENTELE. Būdvardinių daiktavardžių postpozicinio priklausomojo dėmens raiška DLKT

Būdvardinis daiktavardis	Netiesioginį objektą atliepiančio aktanto raiška			Sakinių skaičius
	ĮACC	DAT	SUINSTR	
<i>adekvatumas</i>		28 (100 %)		28 (100 %)
<i>analogiškumas</i>	–	–	1 (100 %)	1 (100 %)
<i>ekvivalentiškumas</i>	–	–	–	– ²⁹
<i>identiškumas</i>	–	2 (66,7 %)	1 (33,3 %)	3 (100 %)
<i>lygiagretumas</i>	–	–	–	–
<i>lygumas</i>	–	–	–	–
<i>panašumas</i>	98 (57,3 %)	2 (1,2 %)	71 (41,5 %)	171 (100 %)
<i>paralelumas</i>	–	–	–	–
<i>proporcingumas</i>	–	3 (100 %)	–	3 (100 %)
<i>simetriškumas</i>	–	–	1 (100 %)	1 (100 %)
<i>sinonimiškumas</i>	–	1 (100 %)	–	1 (100 %)
<i>statmenumas</i>	–	–	–	–
<i>tapatumas</i>	–	26 (57,8 %)	19 (42,2 %)	45 (100 %)
<i>tolygumas</i>	–	1 (100 %)	–	1 (100 %)
IŠ VISO:	98 (38,6 %)	63 (24,8 %)	93 (33,6 %)	254 (100 %)

Aiškesnis pagrindas prielinksnio *su* vartojimą ypatybės pavadinimo konstrukcijose grįsti monadinėmis konstrukcijomis 3–4 sakiniuose matyti 35–37 sakiniuose, kur daiktavardžio *panašumas* priklausomasis dėmuo, pasakomas *su* ir įnagininku, gali būti suprantamas kaip pragmatiškai mažiau svarbus nei kilmininku galimas pasakyti ar pasakomas dėmuo. Tais atvejais, kai tarpusavio situacijos dalyviai yra vienodai svarbūs (kaip 1–2 sakiniuose), *panašumas* priklausomieji dėmenys reiškiami daugiskaitos forma arba dviem daiktavardžiais ar įvardžiais, sujungtais sujungiamuoju jungtuku *ir* (žr. 38–41 sakinius). Iš 42–43 sakinių matyti, kad tarpusavio santykis gali būti aktualizuojamas

²⁹ „–“ reiškia, kad DLKT teikiami tik tokie pavyzdžiai, kurie darybiškai sietini su monadinėmis konstrukcijomis. Pvz.: Pasak Jono Laužiko, „bendrasis aplinkos poveikis remiasi patyrimu ir išgyvenimu“ [10, p. 40]. Kitaip tariant, „psichinės struktūros ir aplinkos struktūros adekvatumas (vienodo pobūdžio tapatumas) yra veikimo pagrindas“. Objektinių ir reliacinių struktūrų semantiniame ekvivalentiškumui įvertinti nustatomas objektų klasteris – bendrieji abiejų schemų terminaliniai objektai. Tada treči vertėjai palygina abiejų versijų ekvivalentiškumą.

dvigubinant jo raišką – vartojant modifikatorių *tarpusavio*; panašiai kaip sakiniuose 6–8 (dar žr. toliau). Prielinksnio *su* ir įnagininko vartojimui su daiktavardžiu *panašumas*, galbūt, įtaką daro *supanašėti* (žr. toliau).

(35) *Aš tave aplenkiau. Greitai suvalgo ir sako: – Aš laimėjau, o tu nelaimė. Valgome šokoladą. Linas ir sako: – Aš padalysiu, aš esu padalėjas. Dėl panašumo su tėčiu aš kartoju (płg. jis su tėčiu panašūs): – Abu labu tokiu. Po kelių minučių Linas: – Mes esame labu tokiu lokiu.* DLKT

(36) *Prieš tai jam pavyko užsitikrinti vieno iš penkių rinkėjų paramą. P. Forteinas neigė bet kokius panašumus su Ž. M. Le Penu (płg. P. Forteinas neigė, kad jis su Le Penu panašūs), tačiau jo pasisakymai didino įtampą nedidelėje šalyje, kur nevakarietiškos kilmės imigrantai sudaro beveik 10 proc. gyventojų.* DLKT

(37) *Apie Lietuvos politinę sistemą rašiau ir savo magistro darbe. Lietuva turi daug panašumų su Norvegija (płg. Lietuva su Norvegija panašios³⁰) – tai nedidelė šalis, turinti didelį žemės ūkio sektorių, ši tauta turi ilgą istoriją... – Ką įvardytumėte kaip pagrindines problemas.* DLKT

(38) *Serialo, kur filmavosi Lilija, scenaristams labai didelį įspūdį padarė motinos ir dukros panašumas.* DLKT

(39) *Šios savybės būdingos daugeliui daiktų (net ir žmogui, obuoliui ar troleibusui). Todėl apie stalą ar kėdę jos nieko nepasako. Stalo ir kėdės panašumą nusako visai kitos savybės – abu yra baldai, dažniausiai mediniai ir keturkojai.* DLKT

(40) *Markas plačiais mostais dėliojo indus, o Hela tuo tarpu ramiai stebėjo savo dukrą su Hariu. Karina puikiai atrodė, tad jei Markas įžvelgė judviejų panašumą, tai buvo tik komplimentas.* DLKT

(41) *Visais šiais pavyzdžiais pateikiamas panašumas žodžių, susijusių ir su vienu, ir su kitu žmogumi, tačiau kiekvienam dalykui išsaugoma atskirta prasmė, ir netvariam duodama tai, kas netvaru.* DLKT

(42) *Negalima įrodyti Kubilėlių gyvenvietės tipologinį ir kultūrinį svetimumą Nemuno žemupio vėlyvojo neolito paminklams nei jų tarpusavio panašumą, ir, kad ir kaip keista, artimumą vėlyvojo mezolito Lampėdžių kompleksui (ar tai nerodo, kad Kubilėlių kompleksas nėra grynas).* DLKT

(43) *Svarbiausia – „jausti“ ir „suprasti“ raidą. Taigi vaikų psichikos raidų tarpusavio panašumą lemia ne vien amžius. Tapatinti amžių ir raidą yra žalinga, – sako K. Otto.* DLKT

³⁰ Dar płg. DLKT sakinį: *Suomijos ekonomika labai priklauso nuo eksporto. Ir mūsų eksportas tiek į Rytus, tiek į Vakarus turėjo didelių sunkumų. Tuo mes panašūs su Lietuva – stodami į ES turėjome labai sunkią ekonominę situaciją. Nenorėjome sakyti žmonėms – jei įstosime į ES, viskas pagerės.*

Su būdvardiniais *-umas* vediniais dviejų ar daugiau mutuantų tarpusavio santykis pasakomas ir prielinksnio *tarp* su kilmininku konstrukcija³¹. J. Šukys (1998: 512tt) sako, kad, pavyzdžiui, sakiniuose *Tarp tėvo ir sūnaus kilo ginčas*, *Tarp abiejų šalių prasidės derybos* prielinksniu *tarp* su kilmininku, kuris paprastai esti daugiskaitos, o jei vienaskaitos, tai turi būti mažiausiai du kilmininkai, reiškiamas objektas, tiksliau – objektai, tarp kurių yra koks neatitikimas, vyksta konfliktai ar bendravimas³². Vadinasi, nustatydami sakinio dalį, turėtume čia kelti klausimą *kilo* ar *prasidės* TARP KO? Bet galimas ir *kilo* KUR? (plg. *ginčas kilo čia, klasėje*³³). J. Šukys rašo, kad tada, kai objektinės reikšmės prielinksnio *tarp* konstrukcijos apibūdina daiktavardį, jos tampa pažymimosios (atributinės), pavyzdžiui, *Plečiasi bendradarbiavimas (KOKS?) tarp Baltijos valstybių*. Čia, pasak jo (Šukys 1998: 517), galimi ir kilmininkai, pavyzdžiui, *Baltijos valstybių bendradarbiavimas*; „pasirinkus kilmininką, pasakoma trumpiau, įprasčiau“³⁴. Semantiškai *tarp* konstrukcija susijusi su subjektu einančiu žodžiu *ginčas* sakinyje *Tarp tėvo ir sūnaus kilo ginčas* (TARP KO? KIENO?), panašiai kaip ir 45–46 sakiniuose. E. Valiulytė (LKG3 1976: 216), aptardama daiktavardinius junginius su prielinksniu *tarp*, rašo, kad jie reiškia pažymimuosius objektinius santykius, pavyzdžiui, *Juokinga, rodos, – kokia gali būti draugystė tarp katino, šuns ir piemens; Taika tarp jų ir mūsų neįmanoma*. O „[o]bjektinės reikšmės junginius sudaro tarpusavio veiksmą reiškiantys veiksmažodžiai su prielinksniu *tarp* ir sangražiniu įvardžiu *savęs*, pvz.: *susižvalgė tarp savęs, nesutaria tarp savęs*. <...> [Arkliai] *patys tarp savęs labai sutinka*“ (LKG3 1976: 105).

(44) SOKRATAS. *Taigi aišku, jog tų, kurių nuomonė apie tai, kas būva, neteisinga ir kurie leidžiasi apgaunami, nelaimės priežastis yra kažin koks panašumas tarp daiktų*. FAIDRAS. *Taip, šitaip būna*. DLKT

(45) *Sename miestelyje, kurio pavadinimas jau seniai pamirštas, gyveno dvi seserys. Joms buvo po devyniolika metų. Tuo panašumas tarp seserų ir baigėsi*. DLKT

³¹ Už įžvalgas ir mintis, padėjusias ieškoti *tarp* konstrukcijų vartosenos priežasčių, esu nuoširdžiai dėkinga dr. Rolandui Mikulskui.

³² Panašią J. Šukio ir A. Pupkio nuomonę dar žr. KP S2 2003: 107. Dar plg. 10 išnašą.

³³ Sąsaja su lokatyviąja reikšme matyti ir DLKT sakinyje: *Aišku, nebuvo tikras mano dugno Molojus, nes dar nebuvo išaušusi jo valanda. Tačiau dėl pagrindinių bruožų buvau ramus, juose panašumo būta. Ir jeigu tas neatitikimas būtų buvęs kur kas didesnis, man nereikėtų dėl jo apgailestauti*.

³⁴ Plg. dar J. Šukio (1978: 108) mintį: „kai išblukusios vietos reikšmės konstrukcija apibūdina ne veiksmažodį, o daiktavardį, geriau pabrėžti požymį ir prielinksnio *tarp* konstrukciją keisti kilmininku. Pvz.: *Mokslininkams rūpi priežastiniai ryšiai tarp reiškinių (geriau priežastiniai reiškinių ryšiai)*“.

(46) *Nutekintojo darbas yra švarus, niekuo nesietinas su nuotekų nutekinimu. Nors vienas panašumas tarp tekintojo ir nutekintojo vis dėlto išlieka. Abiejų jų darbo rezultatas yra detalės.* DLKT

Atsižvelgdami į J. Šukio mintį, kad *Tarp tėvo ir sūnaus kilo ginčas* objektinės reikšmės *tarp* konstrukcija susijusi su predikatu (veiksmazodžiu) *kilo*, turėtume sakyti, kad panašiai yra ir, pavyzdžiui, 47 sakinyje, kur predikatu eina *randame* (TARP KO?). Sintaksiškai čia, regis, galima išvelgti sąsają su aplinkybinėmis – vietos reikšmės – prielinksnio *tarp* konstrukcijomis sakiniuose, kai tarp dviejų (ar daugiau) konkrečių daiktų (ar jų visumos) pasakomas trečias, pvz., *Laivas įstrigo (KUR?) tarp ledų* (cituojuama pagal Šukys 1998: 513). 47–49 sakiniuose *tarp* konstrukcijos sudaromos lokatyviųjų *tarp* konstrukcijų pagrindu; jomis pasakoma požymio reiškimosi erdvė, o 44–46 sakiniuose jos vartojamos kaip atributinės. Semantiškai tokia *tarp* konstrukcija yra susijusi su tarpusavio santykį implikuojančiu žodžiu *panašumas*, kuris semantinio perkėlimo būdu (gali būti) suvokiamas kaip koks abstraktus daiktas (dalykas) (plg. *Kokį (panašų) daiktą suradote (KUR?) tarp manęs ir savo išrinktosios*). Kaip tokia lokatyvioji *tarp* konstrukcija susijusi su inherentiškai tarpusavio santykį reiškiančia *tarp savęs* konstrukcija? *Tarp savęs* yra į subjektą orientuotas, t. y. turintis su juo semantinę sąsają, modifikatorius (*Jie yra panašūs tarp savęs*). Semantinę sąsają su predikato argumentu, t. y. orientaciją³⁵, turi ir tipiškai aplinkybinė *tarp* konstrukcija, kuri iš modifikatorių gali būti pakeliama (angl. *promoted*) į valdinius (*Tarp jų (KUR? KIENO?) yra panašumo; Panašumas (KOKS? KIENO?) tarp seserų čia ir baigėsi*).

(47) *Tačiau daugiausia panašumų randame tarp Helmoldo pasakojimo ir Lebuino gyvenimo šeštojo skyriaus, kur su ypač gausiomis detalėmis aprašoma metinė saksų genčių sąjungos sueiga.* DLKT

(48) *Bandžiau pamiršti. Veltui. Niekas kitas man Jūsų neatstos. Gal nusipelniau bent taurės šampano? P. S. Audriau, nuoširdžiai gailiuosi Jūsų. Kokį panašumą suradote tarp manęs ir savo išrinktosios? Gal skambinate Jūs? Kamuojatės be reikalo, nes aš ne ta.* DLKT

(49) *Mokslininko laikysena juslinio pasaulio atžvilgiu visai priešinga. Jo neregimybė visai kitokia negu regimybė. Tarp jų nėra panašumo ar simetrijos. Metodo replėmis sutraiškydamas fenomeną, mokslininkas stengiasi pagriebti ir palenkti savo valiai „pačių“ transcendencinę būtį.* DLKT

J. Pakerys (2006: 125) atkreipia dėmesį, kad darybos požiūriu daiktavardinis junginys *bendradarbiavimas tarp rašytojo ir vertėjo* yra susijęs su veiksmazodiniu *rašytojas ir vertėjas bendradarbiauja* (t. y. monadinėmis konstrukcijomis). Vadinasi, daiktavardinis *panašumas tarp tekintojo*

³⁵ *Orientacijos terminas vartojamas pagal A. Holvoet (2009: 99).*

ir *nutekintojo* 46 sakinyje reiškia panašius atributinius santykius kaip ir *motinos ir dukros* (plg. *jų*) *panašumas* 38 sakinyje. Prielinksnio *tarp* konstrukcijas siejant su monadinėmis konstrukcijomis 1–2, 5–7 sakiniuose, gramatinių ir semantinių *tarp* vartojimo priežasčių tenka ieškoti pastarąsias lyginant su 38–43 sakiniuose vartojamomis.

Iš DLKT teikiamų pavyzdžių matyti, kad prielinksnio *tarp* konstrukcijų pasirinkimui įtaką daro daiktavardinio junginio sintaksinis išplėtimas: *tarp* renkama, kai daiktavardinio junginio pagrindinis dėmuo ir (arba) jo priklausomieji turi savo modifikatorių (atributų) (žr. 50–54 sakinius; dar plg. 41 sakinį). *Tarp* vartojimą lemia ir kategorinė priklausomųjų dėmenų raiška (žr. 55–57 sakinius; dar plg. 48 sakinį). Žiūrint į 58 sakinį į akis krinta dvejopos interpretacijos galimybė: tarpusavio santykis reiškiamas tarp vaikų ir jiems svarbių žmonių (panašiai kaip, pvz., 57 sakinyje) arba tarp pačių vaikų kaip uždaros grupės (angl. *bounded set*) ir kartu jiems svarbių žmonių. Tai, kad visų mutuantų kaip uždaros grupės suvokimas ir aktualizavimas daro įtaką tarpusavio santykio raiškai, matyti ir 59–61 sakiniuose. Vadinasi, tais atvejais, kai norima aktualizuoti arba yra aktualizuojamas ir specifikuojamas tarpusavio santykis uždaroje mutuantų grupėje, renkama *tarpusavyje*, *tarp savęs*, kai kiekvienas mutuantas atskirai – *vienas į kitą* ar pan. (žr. 62–63 sakinius; dar plg. 5–7 sakinius)³⁶. Tai, kad tarpusavio santykio aktualizavimo ir specifikuojimo raišką gali riboti semantiniai tarpusavio situacijos parametrai, konkrečiau kalbant, konfigūracijos (angl. *configuration*) parametras³⁷, matyti ir 64 sakinyje, kur *vienas į kitą* lemia vadinamoji *grandinės* (ang. *chain*) konfigūracija³⁸ (taip kaip 61 sakinyje – *poros* (angl. *pair*)³⁹). Bet tai dar reikėtų nagrinėti išsamiau atskirai.

(50) *Jo tapyba plati ir galinga. Cezanne'as išvyko gyventi ir tapyti į Provansą, retai iš čia teišvažiuodamas. Pissarro: „Kaip keista matyti panašumą tarp jo Overo ir mano Pontuazo peizažų (plg. keista matyti jo ir mano peizažų panašumą; ?keista matyti jo Overo ir mano Pontuazo peizažų panašumą)! Iš tikro, juk mes visada buvome kartu! DLKT*

³⁶ Plg. „[P]osakiu *tarp savęs* nereikėtų piktnaudžiauti, ypač kai jis dubliuoja sangrąžinę veiksmožodžio formą ir kai iš sakinio aišku, kokius veikėjus ir kaip sieja veiksmas. Užtuot sakius *Jie abu susitikę nuolat tarp savęs ginčijasi* užtenka sakyti *abu susitikę nuolat ginčijasi*“ (Šukys 1998: 515).

³⁷ „The <...> parameter *configuration* comes into operation once multiple participants are involved, since then the possible permutations of who acts on whom can also vary“ (Majid, Evans, Gaby, Levinson 2011: 31).

³⁸ „A could act on B who could act on C who could act on D, resulting in a linear series of events (A → B → C → D)“ (Majid, Evans, Gaby, Levinson 2011: 32t).

³⁹ „A and B, and likewise C and D, could be in strong symmetrical interaction, but with no interaction between the pairs (A ↔ B; C ↔ D)“ (Majid, Evans, Gaby, Levinson 2011: 32t).

- (51) O. Špengleris ir jo pasekėjai buvo ne vieninteliai, matę **panašumą tarp** dabartinės „nusileidžiančios“ **Europos** ir gėstančio antikinio **pasaulio** (plg. matę Europos ir antikinio pasaulio panašumą, ?matę „nusileidžiančios“ Europos ir gėstančio antikinio pasaulio panašumą). DLKT
- (52) Apie tokius nusikaltimus oficialiais pranešimais informuodavo policija, be to, Floridos žurnalistai dažnai pastebėdavo **panašumų tarp nusikaltimų**, padarytų toli viena nuo kitos esančiose vietovėse, ir apie juos rašydavo (plg. ?pastebėdavo nusikaltimų, padarytų toli viena nuo kitos esančiose vietovėse, panašumų ir apie juos rašydavo). DLKT
- (53) Atsiduoda simfonijos įspūdžiui, tam atrodo, kad pro jo akis praslenka visi gyvenimo ir pasaulio įvykiai. Tačiau atsipeikėjęs jis negali nurodyti jokio **panašumo tarp grojimo** ir **to**, ką jis regėjo (plg. ?negali nurodyti jokio grojimo ir to, ką jis regėjo, panašumo). DLKT
- (54) Nėra svarūs atribucijos argumentai, kad tai tik įžanga į rimtesnį darbą. Beje, keletas tyrinėtojų palaikė nuomonę, kad yra kažkokio netgi portretinio **panašumo tarp** Miuncheno **miniatiūros** ir **Telšių paveikslo** (plg. ?yra kažkokio, netgi portretinio Miuncheno miniatiūros ir Telšių paveikslo panašumo). Neigiantys šitą panašumą pavyzdžiui pasitelkė austrų imperatoriaus Franco II (1768-1835) portretą. DLKT
- (55) Nuoširdžiai prisipažinsiu: aš nematau jokių **panašumų tarp mūsų ir jūsų** (plg. *nematau jokių mūsų ir jūsų panašumų). Galbūt būtent dėl šios priežasties esame įdomūs ir patrauklūs vieni kitiems. Italas yra estetas, lietuvis – ne. DLKT
- (56) [Atkreipė] dėmesį į Vico 1777 metais, tačiau iki 1797 metų nė vienoje savo publikacijoje jo nepamini, o vėliau detalai Vico koncepcijos nenagrinėja ir **panašumų tarp savęs** bei **Vico** neįžvelgia (plg. ?ir savo bei Vico panašumų neįžvelgia). DLKT
- (57) Ar ieškai **paralelių tarp savęs** ir įkūnijamų **personažų** (plg. *ar ieškai savo ir įkūnijamų personažų paralelių)? Kai kuri personažus, matai, kad kai kurie jų turi daug tokių bruožų, kokių ir pats turi. Tik tiek tos paralelės. DLKT
- (58) Vaikų, radusių **panašumų tarp savęs** ir jiems svarbių **žmonių**, savosios vertės pajautimas didėja. DLKT
- (59) O Euklido geometrijos aksiomos – „**Lygūs vienam ir tam pačiam, lygūs ir tarp savęs**“; arba „Visa daugiau už dalį“ – jokių abejonių nekelia. DLKT
- (60) Aš tik pastebiu, kad tie tremties vaikai yra lyg kokia atskira jaunimo dalis: **jie** niekur per daug nesireiškia, daugiau **bendrauja** ne su kitais, o **tarp savęs**. Ir tas jų bendravimas daug tylesnis, ne toks kaip visų šitų. DLKT
- (61) 44 dalyvės rungtyniavo šveicariška sistema (10 ratų). Kiekviena **pora tarp savęs žaidė** (vs. viena su kita) po dvi partijas – baltosiomis bei juodosiomis figūromis. DLKT
- (62) **Abudu** buvo **panašūs vienas į kitą** kaip dvyniai, atskirti galėjai tik pagal apmūsijusias žvaigždutes ant antpečių: viršininkas turėjo keturias, o vairuotojas dvi. DLKT

(63) *Šalia kaimiečių iš Konijos figūros: motina, tėvas, duktė, senelis, dėdė, visi panašūs vienas į kitą kaip du vandens lašai – tai rezultatas daugybės tarpusavio santuokų.* DLKT⁴⁰

(64) *Vedantos, daoistų, stoikų, sufijų ir panteistų žingsniais laipsniškai artėta į objektyvią absoliuto sampratą. Žingsniai panašūs vienas į kitą (*tarp savęs), nes žengė tas pats per tą patį, tačiau ir skirtingi, nes vedė į priekį – į žmogaus sąmonės brandą.* DLKT

Vardažodinės ypatybės turėtojo pavadinimus su priesaga *-muo* turime iš *statmenas*, *lygus* – *statmuo* „statmena tiesė“⁴¹, *lygmuo* „atitikmuo, visai lygus pakaitalas“, o su galūne *-ė* iš *lygiagretus*, *paralelus* – *lygiagretė* „tiesė, kuri yra vienoje plokštumoje su kita tiese ir su ja nesusikerta, paralelė“, *paralelė* „tiesė ar plokštuma, lygiagreti kitai tiesei ar plokštumai“, kuriais „dalykas <...> yra pavadinamas pagal išorinę ypatybę (spalvą, formą, dydį ir t. t.)“ (LKG1 1965: 357, 366; DLKG 2006: 122). Palyginkime 65–73 sakinius. Iš jų aiškėja, kad tokie ypatybės turėtojo pavadinimai turi tik vieną priklausomą dėmenį: iš būdvardinio junginio (*statmenas kam*, *lygiagretus su kuo*) į ypatybės turėtojo konstrukcijas nukopijuotą naudininką arba prielinksnio *su* ir įnagininko konstrukciją, kuris gali likti implikuotas, kaip 71–72 sakiniuose. Šiuose sakiniuose matyti ypatybės turėtojų pavadinimų valentinių aktantų redukcija. 73 sakinyje prielinksnio *tarp* su kilmininku konstrukcija lieka dvireikšmė: ji gali būti suprantama kaip predikato (*brėžti*) lokatyviojo aktanto raiška (*nubrėžti KUR? – apskritimą brėžia tarp tiesių* (plg. *lentoje*)) arba kaip vieno iš *brėžti* argumentų – *lygiagretės*⁴² atributiškai pasakoma vieta (*nubrėžti KOKIĄ LYGIAGRETE?*), kurią riboja du daiktai (*suaugęs žmogus ir vaikas*); *lygiagretė* yra su jais vienoje plokštumoje, konkrečiau, jų tarpe (plg. *lygiagretumas tarp jų buvo ginčytinas*).

(65) *Bandyimo rezultatus, galime padaryti tokias išvadas, kurios vadinamos šviesos atspindžio dėsnium: • krintantysis spindulys, atsispindėjęs spindulys ir statmuo veidrodžio paviršiumi spindulio kritimo taške yra vienoje plokštumoje.* DLKT

⁴⁰ Dar žr. vartoseną DLKT, kai aktualizuojamas atskiras tarpusavio situacijos dalyvis:

Visi šie didieji kunigaikščiai, – prisimindavo Koko, – buvo panašūs vienas į kitą: gražus veidas, kuris nieko nereiškė, žalias akys, plonos rankos... Aristokratiją, iš dalies galima palyginti su žmonėmis, kurie, pabuvoję tiesos karalijoje, kur, anot Meisterio Ekhartho, „arkangelai, musė ir dvasia panašūs vienas į kitą“; staiga prarado kalbos dovaną.

⁴¹ Dalija Tekorienė, aptardama reliacinių [kitaip, alelinių] būdvardžių bevardės giminės formomis nusakomus požymius, teigia, kad „jie gali remtis <...> erdvės santykiais: *paralelu*, *statmena*, *tolima*, *artima*, pvz.: Nekreipk dėmesio į tai, kas statmena į plokštumą“ (Tekorienė 1990: 74).

⁴² Plg. LKŽ_e teikiamą daiktavardžio *lygiagretė* apibrėžimą – „tiesė, kuri yra vienoje plokštumoje **su kita tiese** (išskirta mano – L. V.-S) ir su ja nesusikerta, paralelė“.

(66) *Matome, kad tas pluoštas, pasiekęs veidrodėlį, nuo jo atsispindi. Iš veidrodėlio taško, į kurį krinta šviesos spindulys, iškelkime **statmenį** to veidrodėlio **paviršiui**.* DLKT

(67) *Per šviesos kritimo į vandenį tašką mintyse išveskime **statmenį** vandens **paviršiui**. Matysime, kad, pereidamas iš oro į vandenį, šviesos spindulys priartėja prie to statmens.* DLKT

(68) *Iš rombo ABCD įstrižainių sankirtos taško O iškeltas **statmuo** OM rombo **plokštumai**. Įrodykite, kad taškas M yra vienodai nutolęs nuo visų rombo kraštinių.* DLKT

(69) *Vienas žmogus nėra **lygmuo** kitam⁴³.* LKŽ

(70) *Todėl belieka pasitelkti apytikslį mąstymą ir apytiksles analogijas. Man, sakykim, atrodo visai įmanoma brėžti **lygiagrečę** (plg. paralelę) **su** erotiniu **malonumu** (plg. erotiniam malonumui). Tokio sugretinimo neatsisako ir Barthes'as.* DLKT

(71) *Tiesus tiktai tas, kuris duoda atsaką savo sąžinei. Nes jei nori rasti tiesų kampą, privalai mokėt išvesti⁴⁴ **statmenį** iš dangaus į žemę. Meilė, viltis ir svajonė – visa tai gražu, tačiau, net ir tie, kurie būna viršuj, turi leistis į apačią, į vidinį pragarą.* DLKT

(72) *Iš linijų susikirtimo taško į abscisės ašį nuleidžiamas⁴⁵ **statmuo**, rodantis, kuriame abscisės taške yra moda.* DLKT

(73) *Moteris siūlo nubrėžti⁴⁶ **lygiagrečę** tarp suaugusio žmogaus ir vaiko: jei vaikas bijo tamsaus kambario, randame išeitį – pasiūlome įsijungti šviesą.* DLKT

Iš aptariamų būdvardžių taip pat galimi tokie vyksmą reiškiantys vediniai – intranzityvūs veiksmožodžiai su priesaga *-ėti*⁴⁷: *(su-)panašėti*⁴⁸ „(pa-)darytis panašiam“, *(su-)tapatėti* „(pa-)darytis

⁴³ Plg.: [Kristus] yra lygveidis (lygmuo) Dievo. LKŽ.

⁴⁴ Plg. veiksmožodžio *vesti* „ką ilgą tiesti, rengti, statyti“ valentingumo aprašą N. Sližienės *Lietuvių kalbos veiksmožodžių junglumo žodyne* (2004: 439).

⁴⁵ Plg. veiksmožodžio *nuleisti* „nubrėžti iš viršaus žemyn (apie statmenį)“ valentingumo aprašą N. Sližienės *Lietuvių kalbos veiksmožodžių junglumo žodyne* (1998: 44).

Matyt, pagal *nuleisti* junglumą klaidingai vartojamas *statmenas* į sakinyje *Norint gauti tiesę a, **statmeną** į **tiesę** b, reikia popieriaus lapą perlenkti taip, kad tiesės b abi dalys sutaptų. Perlenkimo linija vadinama *tiese, **statmena** į **tiesę** b*. DLKT*

⁴⁶ Plg. veiksmožodžio *brėžti* „vesti, braukti (liniją)“ valentingumo aprašą N. Sližienės *Lietuvių kalbos veiksmožodžių junglumo žodyne* (1994: 155).

⁴⁷ Evalda Jakaitienė DLKG (2006: 390) tokius būdvardinius veiksmožodžius vadina *būvio kaitos (mutatyviniais)*.

⁴⁸ Plg. priklausomų dėmenų žymėjimą veiksmo pavadinimo konstrukcijoje: *Tad krikščioniškasis tobulėjimas – tai **panašėjimas į Kristų** bei žmogaus keitimasis, atsinaujinimas, remiantis nuolatinio atsivertimu ir perėjimu į eschatologinę tikrovę. Šventumas yra nuolatinis **panašėjimas su Kristumi**, savo gyvenimo derinimas su Tėvo valia ir Apvaizdos planais. Šventas yra tas kunigas, kuris uoliai vykdo Dievo valią* DLKT.

pačiam“⁴⁹, (*su-*)*vienodėti* „(pa-)darytis vienodesniam, vienodam“. Tokie įvykio ar eigos veiksmo veiksmažodžiai yra teliniai ir „priklausomai nuo teksto, kuriame vartojami, gali reikšti 1) laipsnišką ypatybės atsiradimą ir 2) laipsnišką ypatybės didėjimą“⁵⁰ (DLKG 2006: 390). Prielinksnio *į* konstrukciją valdo ir veiksmažodžio *nešti* vedinys *panėšėti*⁵¹ 74 sakinyje.

Iš 74–81 sakinių matyti, kad būdvardinių veiksmažodžių netiesioginio objekto žymėjimas vienur sutampa su pamatinio būdvardžio netiesioginio objekto žymėjimu, kitur skiriasi nuo jo. Remdamiesi DLKT teikiama medžiaga, galime konkrečiau kalbėti apie netiesioginio objekto raišką su visų asmenų ir skaičiaus finitinėmis *panašėti*, *panėšėti*, *supanašėti* formomis. Sakiniuose su finitinėmis *panašėti* ir *panėšėti* formomis netiesioginis objektas sakomas prielinksniu *į* ir galininku (visuose turimuose 200 ir 450 sakinių atitinkamai), o sakiniuose su finitinėmis *supanašėti* formomis netiesioginį objektą linkstama sakyti prielinksniu *su* ir įnagininku (jis vartojamas 93,3 proc. turimų pavyzdžių, arba 70 sakinių iš 75)⁵². Aiškėja, kad būdvardinių veiksmažodžių netiesioginio objekto žymėjimas susijęs su šių veiksmažodžių inherentiniais veiksmo požymiais. Eigos veiksmo būklės *panėšėti* arba vyksmo *panašėti* netiesioginis objektas reiškiamas prielinksniu *į* ir galininku, t. y. pagal *panašus* analogiją; su įvykio veiksmo vyksmo *supanašėti* jis dažniau pasakomas renkantis kitą reciprokinį žymėjimą – prielinksnio *su* konstrukciją (plg. dar: *Astronomai pavasarį skaičiuoja nuo kovo 23-iosios, kai diena susilygina su naktimi* (DLKT)⁵³; *Užaugęs pereina kitas žoles ir su medžiais lyginas* srš. (LKŽ_e); *Skity motriškosios lyginas vyrams narsybėje*] S.Dauk. (LKŽ_e); *Tas jūsų mokinimas lyginasi kankinimui* (LKŽ_e)).

⁴⁹ Plg.: *Vartojimo sferos siaurėjimas ir pačios kalbos tapatėjimas su vokiečių kalba galiausiai pakirto lietuvių kalbos prestižą, sumenkino lietuvių sąmonėje jos vertę* (cituojuama pagal <http://mokslolietuva.lt/2014/07/prisilietus-prie-atgrasios-problemos/>). Čia *aktorius sutapatėjimo su personažu menas* (cituojuama: <http://www.zodynas.lt/terminu-zodynas/t/tapatejimas>). Tačiau tik šitaip jis susivienija su *Dangumi* ir peržengia žmogiškumo plotmę – bet ne transcenduodamas ją, o veikiau per ją *sutapatėdamas su Dangumi*, t. y. „pralauždamas“ joje antropokosminę erdvę DLKT.

⁵⁰ Panašios nuomonės laikosi ir Klementina Vosylytė (1995: 70): „lietuvių kalboje priesagos *-ėti* veiksmažodžių vediniai iš kokybinių būdvardžių paprastai reiškia procesą – laipsnišką pagrindiniu žodžiu pasakytos ypatybės įgijimą arba stiprėjimą“.

⁵¹ Apie tai, kad *panėšėti* yra veiksmažodinis *nešti* vedinys plačiau žr. Vosylytė (1995: 70tt). Skirtingos nuomonės laikosi J. Šukys (1998: 393) ir teigia, kad „iš būdvardžių prielinksnio *į* konstrukcijos reikalauja būdvardis *panašus* ir jo vediniai – daiktavardis *panašumas*, veiksmažodis *panėšėti*“.

⁵² Tie patys morfosintaksinio žymėjimo polinkiai matyti ir žiūrint į DLKT teikiamus veiksmažodinio daiktavardžio *supanašėjimas* vartojimo pavyzdžius (rastuose 32 sakiniuose vartojamas prielinksnis *su* ir įnagininkas), plg.: *Dalininkų supanašėjimas su tuo, kieno jie yra dalininkai, yra per panašumą į tą, kuriame jie turi dalį, pasiekiamas tikrasis tapatumas anam dalykui. Dalininkų tapatumas, tikrai pasiekiamas per supanašėjimą su dalyvavimo objektu, yra sudievėti vertųjų sudievėjimas*.

⁵³ Plačiau apie priešdėliu *su* ir *su-si* reiškiamą tarpusavio reikšmę lietuvių kalboje žr. Geniušienė (2007: 653tt).

- (74) *Išsproginę akis, smaksojo į apvirtusią mašiną, kuri [mašina] iš tolo panėšėjo į audros nuverstą kluoną.* (cituojama pagal Šukys 1998: 393)
- (75) *Sūnus [P] vis labiau panašėjo į tėvą [Comp].* (cituojama pagal Sližienė 1998: 115)
- (76) *Šventasis Augustinas sako: „Siela supanašėja su tuo, ką myli“.* DLKT
- (77) *Nieko tikroviškesnio ir nepamatysi – net balkšvai debesėliai ir tie supanašėjo su žeme⁵⁴.* DLKT
- (78) *Tavo juodi antakiai supanašėjo į sparnus, gaubiančius žalias žvaigždes.* DLKT
- (79) *Vėlyvojoje klasikinėje romėnų teisėje prokuratoriaus padėtis apskritai laipsniškai tapatėjo su kognitoriaus padėtimi.* Google
- (80) *Jaučiasi, kad daugumos prekių kainos vienodėja su anksčiau buvusiomis [kainomis] litais.* Google
- (81) *Kam mes būsime įdomūs, jei pasiduosime globalizmui ir neteksime savitumo? – Be savitumo žmogus suvienodėja su kitais.* Google

5. IŠVADOS

Į subjektą orientuotų alelinių predikatų (būdvardžių) aktantų semantinė apibrėžtis priklauso nuo tarpusavio situacijos dalyvių interpretavimo, t. y. nuo to, kuris situacijos dalyvis (dalyviai) pasirenkamas atskaitos tašku. Tai atliepia reciprokinį (monadinių resp. diadinių) konstrukcijų pasirinkimą. Tais atvejais, kai atskaitos tašku pasirenkami visi tarpusavio situacijos dalyviai, monadinėse konstrukcijose pasakomi subjektu, tarpusavio santykis gali būti aktualizuojamas ir specifikuojamas su subjekto vardininku koreferentiškais reciprokiniais žymekliais. Semantiniai tarpusavio santykio parametrai ir mutuantų kaip uždaros grupės suvokimas daro įtaką reciprokinį konstrukcijų pasirinkimui. Reciprokine anafora aktualizuojamas kiekvienas dalyvis atskirai (*Jonas ir Marytė panašūs vienas į kitą; Abudu panašūs vienas į kitą*), tarpusavyje ar tarp savęs – uždara dalyvių grupė (*Jie panašūs tarpusavyje; tarp savęs*).

Monadinėse konstrukcijose dvalenčio būdvardžio valdiniai pasakomi subjektu einančiu daiktavardžio arba įvardžio daugiskaitos vardininku (*Jiedu yra panašūs*), dviem daiktavardžio ar įvardžio vardininkais, sujungtais *ir* (*Jonukas ir Marytė yra panašūs*), arba daiktavardžio ar įvardžio vardininku su prielinksnio *su* ir įnagininko konstrukcija (*Jonukas su Maryte yra panašūs*).

⁵⁴ Dar plg. DLKT pavyzdį: *Esi ne toks kaip jie, o supanašėti nesistengi. – Supanašėti? Su kuo? Aš vis dar skiriu sąvokas – tauta ir liaudis. – Bet sutinki, jog kiekviena tauta turi tokią valdžią, kokios ji nusipelnė? Šachas!*

Būdvardžio valdinys, diadinėse konstrukcijose einantis netiesioginiu objektu, žymimas pagal tris vyraujančias strategijas: naudininku (*lygus, lygiagretus, statmenas, tapatus* ir pan.), prielinksniu *į* su galininku (*panašus*) arba prielinksniu *su* ir įnagininku (*vienodas*). Naudininką renkamasi pagal kalbos ekonomiško dėsni.

Vediniai iš būdvardžių išlaiko pamatinio žodžio inherentinę tarpusavio reikšmę ir valentingumą. Ypatybės pavadinimų arba ypatybės turėtojų konstrukcijose valdiniai gali likti implikuoti. Ypatybės turėtojų konstrukcijose priklausomojo dėmens sintaksinis būtinumas yra mažesnis.

Iš monadinių konstrukcijų padarytose ypatybės pavadinimo konstrukcijose subjektas žymimas kilmininku (*jų panašumas (jie yra panašūs); Jonuko ir Marytės panašumas (Jonukas ir Marytė yra panašūs)*) arba kilmininku ir prielinksnio *su* ir įnagininko konstrukcija *Jonuko su Maryte panašumas (Jonukas su Maryte yra panašūs)*). Su monadinių konstrukcijų subjektu darybiškai susijęs ypatybės pavadinimų priklausomasis dėmuo reiškiamas ir prielinksnio *tarp* su kilmininku konstrukcija (*panašumas tarp jų, Jonuko ir Marytės, buvo akivaizdus (jie, Jonukas ir Marytė, yra panašūs)*). Tokia prielinksnio *tarp* konstrukcija perimta iš lokatyviųjų konstrukcijų (plg. *Laiškas yra (guli) čia, tarp išmėtytų daiktų, tarp rašiklio ir knygos; Tarp jų, Jonuko ir Marytės, panašumo yra (juose panašumo yra)*). Lokatyviojo prielinksnio *tarp* nominalizacijose vartojimui įtaką daro gramatiniai ir semantiniai veiksniai: sintaksinis junginio išplėtimas, kategorinė priklausomųjų dėmenų raiška, mutuantų aktualizavimo pobūdis.

Dėl kiekybiškai negausių DLKT duomenų sunku apibendrinti būdvardinių daiktavardžių priklausomojo dėmens, atliepiančio pamatinio būdvardžio netiesioginį objektą, žymėjimo polinkius. Būdvardinių veiksmažodžių netiesioginio objekto raiška vienur sutampa su pamatinio būdvardžio valdinio, einančio netiesioginiu objektu, žymėjimu (*panašus į ką – panašėti į ką; vienodas su kuo – (su)vienodėti su kuo*), kitur gali skirtis arba skiriasi nuo jo (*panašus į ką – supanašėti su kuo, lygus kam (su kuo) – susilyginti su kuo; tapatus kam (su kuo) – (su)tapatėti su kuo*). Skirtingam žymėjimui įtaką daro būdvardinio veiksmažodžio veikslas.

ŠALTINIAI

DLKT – *Dabartinės lietuvių kalbos tekstynas*, sud. Kauno Vytauto Didžiojo universiteto Kompiuterinės lingvistikos centras. Prieiga internete: <http://donelaitis.vdu.lt>.

LKŽ_e – *Lietuvių kalbos žodynas*, elektroninis variantas. Red. kolegija: Gertrūda Naktinienė (vyr. red.), Jonas Paulauskas, Ritutė Petrokienė, Vytautas Vitkauskas, Jolanta Zabarskaitė, Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 2005. – Atnaujinta versija, 2008. Prieiga internete: www.lkz.lt.

LITERATŪRA

- DLKG 2006: *Dabartinės lietuvių kalbos gramatika*. Redagavo Vytautas Ambrazas. 4-as patais. leidimas, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Geniušienė E. 2007: Reciprocal and reflexive constructions in Lithuanian (with references to Latvian). – *Reciprocal Construction 2*, Nedjalkov, Vladimir P. (ed.). John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 633–672.
- Haspelmath M. 2007: Further remarks on reciprocal constructions. – *Reciprocal Construction 4*, Nedjalkov, Vladimir P. (ed.) John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 2087–2116.
- Holvoet A. 2009. *Bendrosios sintaksės pagrindai*, Vilnius: Vilniaus universitetas.
- Holvoet A., Judžentis A. 2003. Sintaksinių ryšių tipai. – *Sintaksinių ryšių tyrimai* [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 1], Holvoet, Axel, Artūras Judžentis (red.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 11–35.
- Hurst P. 2010: The syntax of lexical reciprocal constructions. – *Proceedings of the LFG10 Conference*, Butt, Miriam, King, Tracy Holloway (eds.), 290–310. Prieiga internete: <http://csli-publications.stanford.edu/290> (žiūrėta 2016-02-10).
- Jakaitienė E., Laigonaitė A., Paulauskienė A. 1976: *Lietuvių kalbos morfologija*, Vilnius: Mokslo.
- Knjazev J. P. 2007: Lexical reciprocals as a means of expressing reciprocal situations. – *Reciprocal Construction 1*, Nedjalkov, Vladimir P. (ed.). John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 115–146.
- KP S1 2003: *Kalbos patarimai, kn. 2: Sintaksė: linksnių vartojimas (S1)*. Sudarė Rita Miliūnaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- KP S2 2003: *Kalbos patarimai, kn. 2: Sintaksė: prielinksnių ir polinksnių vartojimas (S2)*. Sudarė Rita Miliūnaitė. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.
- Labutis V. 1998: *Lietuvių kalbos sintaksė*, Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

- LKG1 1965: *Lietuvių kalbos gramatika 1. Fonetika ir morfologija*. Redagavo Kazys Ulvydas, Vilnius: Mintis.
- LKG 2 1971: *Lietuvių kalbos gramatika 2. Morfologija (veiksmažodis ir kt.)*. Redagavo Kazys Ulvydas, Vilnius: Mintis.
- LKG 3 1976: *Lietuvių kalbos gramatika 3. Sintaksė*. Redagavo Kazys Ulvydas, Vilnius: Mintis.
- Majid A., Evans N., Gaby A., Levinson S. C. 2011: The semantics of reciprocal constructions across languages. An extensional approach. – *Reciprocals and Semantic Typology*, Evans Nicholas, Gaby Alice, Levinson Stephen, Majid Asifa (eds.). John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 29–59.
- Nedjalkov V. P., Geniušienė E. 2007: Questionnaire on reciprocals. – *Reciprocal Construction 1*, Nedjalkov, Vladimir P. (ed.). John Benjamins Publishing Company: Amsterdam/Philadelphia, 379–434.
- Pakerys J. 2006: Veiksmažodžių konstrukcija lietuvių kalbos gramatikoje. – *Daiktavardinio junginio tyrimai* [= Lietuvių kalbos gramatikos darbai 4], Axel Holvoet, Rolandas Mikulskas (red.). Vilnius: Lietuvių kalbos institutas, 121–149.
- Partee B. H. 2008. Symmetry and symmetrical predicates. – *Computational Linguistics and Intellectual Technologies: Papers from the International Conference „DIALOGUE“*, Kibrik A. E. et. al (ed.). Moscow: Institut Problem Informatiki, 606–611. Prieiga internete: https://udrive.oit.umass.edu/partee/Semantics_Readings/SymmetryHandoutPentusSeminarCorrectedPlusNotes.pdf (žiūrėta 2016-02-10).
- Slišienė N. 1994: *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas 1*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Slišienė N. 1998: *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas 2 (1)*, Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla.
- Slišienė N. 2004: *Lietuvių kalbos veiksmažodžių junglumo žodynas 2 (2)*, Vilnius: Lietuvių kalbos instituto leidykla.
- Šukys J. 1978: *Prielinksnių vartojimas*, Kaunas: Šviesa.
- Šukys J. 1998: *Lietuvių kalbos linksniai ir prielinksniai: vartosena ir normos*, Kaunas: Šviesa.
- Tekorienė D. 1985: Lietuvių kalbos būdvardžių būtiną semantinį valentingumą raiška. – *Kalbotyra* 36 (1), 72–83.
- Tekorienė D. 1990: *Bevardės giminės būdvardžiai*, Vilnius: Mokslas.
-

- Vaičiulytė-Semėnienė, L. 2001: *Lietuvių kalbos būdvardžių valentingumas*. Daktaro disertacija. Vilnius: Lietuvių kalbos institutas.
- Vaičiulytė E. 1964: Prielinksnio į reikšmės ir vartojimas dabartinėje lietuvių kalboje. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 7, 97–117.
- Vaičiulytė E. 1967: Prielinksnių vartojimas lyginimo santykiams reikšti. – *Lietuvių kalbotyros klausimai* 9, 85–95.
- VLKK KKB: *Valstybinės lietuvių kalbos komisijos Kalbos konsultacijų bankas*. Prieiga internete: <http://konsultacijos.vlkk.lt/lit/292>.
- Vosilytė K. 1995: *Pavėdėti, panašėti ir panėšėti*. – *Kalbos kultūra* 67, 67–73.

Įteikta 2016 07 05

Priimta 2016 10 17

LORETA VAIČIULYTĖ-SEMĖNIENĖ

Lietuvių kalbos institutas

Petro Vileišio g. 5, LT-10308 Vilnius

loreta@lki.lt